

ДА ПЫТАННЯ ПАХОДЖАННЯ АЙКОНІМАЎ,
СУАДНОСНЫХ З ЛЕКСЕМАМІ ЯЛІНА, САСНА, ХВОЯ, АЛЬХА

Наяўнасць на беларускай зямлі спрадвеку вялікага мноства лясоў, бароў і гаёў дала падставы нашым продкам вызначыць пераважную пароду дрэў, якая часта з'яўлялася адметнай асаблівасцю той ці іншай мясцовасці, мела немалаважнае значэнне ў штодзённым побыце, гаспадарчай дзейнасці, і ўтварыць ад яе назву свайго паселішча. З народных традыцый вядома, што ў старажытнасці нашыя продкі асабліва ўшаноўвалі тэя дрэвы, якія найчасцей выкарыстоўваліся ў язычніцкіх абрадах і выконвалі ў іх пэўную магічную функцыю. Да такіх дрэў-тагэмаў адносяцца дуб, бяроза, ліпа, клён, сасна, яліна. Своеасаблівае значэнне гэтых раслін у міфалагічных уяўленнях людзей, магчыма, таксама знайшло сваё адлюстраванне і ў айканіміі Беларусі.

Аналіз сабраных фактычнага матэрыялу сведчыць, што ад лексем **яліна** ўтворана 50 айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 70 населеных пунктаў: *Вострыя Ёлкі (Люб. да 1976), Елава (Баран.), Елавец (Хоц.), Еленка (Дзятл., Маг.), Еленцы (Брасл.), Елі (Шч.), Еліна (Арш.), Елінскі Бор (Кам.), Елішава (Беш.), Елка (Раг.), Елькаўшчына (Кругл.), Ельна (Жытк., Лід., Міёр., Шч.), Ельніца (Кліч. да 1980, Мін., Мядз.), Ельня (Брасл., Ганц., Краснап., Хоц.), Ельск (Ел.), Ельцаўшчына (Ваўк.), Елянец (Б.-Каш.), Елянова (Бяроз.), Ёлкі (Івац.), Ёлча (Браг.), Заеленцы (Брасл.), Заеліца (Глуск.), Заельнае (Люб.), Заельніцкі Мост (Светлаг. да 1939), Заельня (Кл.), Заяленне (Драг.), Навельня (Дзятл.), Новая Елькаўшчына (Кругл.), Новая Ельня (Краснап.), Новая Ёлча (Браг.), Пад'елецкі (Крыч.), Пад'елле (Глуск. да 1958, Клім.), Пад'ельцы (Міёр., Шарк.), Старельня (Дзятл.), Старая Ёлча (Браг.), Харошая Ель I (Доки. да 1971), Харошая Ель II (Доки.), Яленаў (Раг.), Яленаўка (Бабр., Хоц.), Яленічына (Бых.), Яліна (Бераст. да 1978), Ялова (Пруж., Свісл.), Яловае (Віл. да 1976), Яловая (Ганц.), Яловікі (Бабр., Глыб.-2, Паст.), Яловіца (Смал.), Яловы Груд (Кам.), Ялоўка (Кліч., Смал., Уздз., Чэрык.), Ялоўкаўшчына (Глыб.), Ялоўцы (Глыб.), Ялоўшчына (Гродз.).* Як вынікае з аналізу, пашырэнне такіх айконімаў найбольш характэрна для заходняй і цэнтральнай частак Беларусі, затое яны амаль не адзначаюцца на поўдні, паўднёвым захадзе і паўночным усходзе тэрыторыі рэспублікі.

Матывацыя айконіма *Елавец* можа быць суаднесена і з дыялектнай лексемай *елавец* 'ядловец' [2, к. № 146].

Сур'ёзныя цяжкасці для тлумачэння ўяўляюць сабою назвы тыпу *Яловіца*, *Ялоўка*, *Ялова* і пад., паколькі блізкасць асноў не дазваляе адрозніць іх значэнне і павялічвае ад асновы слова яліна ці слова ялавы (бясплодны) яны ўтвараны.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу зафіксавана 29 айконімаў (63 населеных пункта), суадносныя з лексемай **сасна**: *Падсасонне (Дзярж.), Падсасен'я (Кругл.), Падсасна (Паст., Чэrv.), Саснабор (Шч.), Саснавец (Касц., Петр.), Сасніца (Бялін. да 1978), Саснова (Астр. да 1976), Сасновае Балота (Бярэз.), Сасновая (Бабр., Бар., Доки., Смал.), Сасновіца (Слаўг.), Сасновіца I (Краснап.), Сасновіца II (Краснап.), Сасновічы (Пін.), Сасновы (Асіп., Жытк., Івац., Маз., Стол.), Сасноўка (Акі., Арш., Астр., Беш., Бяроз., Віц., Глыб., Гом., Дзярж., Лун., Пруж., Светлаг., Слон., Сморг., Шкл. – 2, Шум.), Сасноўск (Краснап.), Сасноўскі (Краснап., Крыч.), Сасноўцы (Валож., Верхнядзв., Шарк.), Сасноўшчына (Віл., Паст., Чэrv.), Саснягі (Леп.), Сасняны (Беш.), Саснічына (Міёр. да 1971), Слабада-Сасноўка (Брасл.), Сосенка (Віл., Стаўбц.), Соснавая Насна (Лёзн.), Сосніна (Шум.), Сосны (Кам., Люб. – 2, Мін.), Сямісосны (Брэсц.), Чорная Сасна (Мсц.).*

Айконімы, суадносныя з лексемай **сасна**, шырока прадстаўлены на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Трэба адзначыць, што ў этымалагаў няма адзінага погляду на паходжанне

жанне слова **сасна**. Хутэй за ўсё яно паходзіць ад індаеўрапейскага **kasnos* 'шэры'. Акрамя гэтага, М. Фасмер выказвае меркаванне, што лексема **сасна** ўзыходзіць да **sopsnā* і збліжаецца ў першапачатковым значэнні 'смалістае дрэва' з лацінскім *sapa* 'сок', старажытнаверхняемецкім *saf* 'тое ж самае' [5, III, с. 727]. Польскі даследчык К. Машыньскі адзначае, што першапачаткова гэта слова адносілася да лексікі бортніцтва і мела значэнне 'дуплістае дрэва'. На Палессі слова **сасна** ўжываецца толькі тады, калі размова ідзе пра дрэва з борцю, дуплом [3, с. 147–148].

У мінулым гэтая аснова была вельмі рэдкай і нетыповай для беларускай тапаніміі. У пісьмовых дакументах мінулых стагоддзяў яна поўнаццо адсутнічае. Колькасць такіх назваў хутка павялічылася ў выніку перайменаванняў у 60 – 70-я гады XX ст. На жаль, пры перайменаваннях не заўсёды ўлічваліся разнастайныя лінгвістычныя фактары. Так, вёска Магастыр Петрыкаўскага раёна ў 1964 годзе была перайменавана ў Саснавец, аднак лексема **сасна** ў мове карэнных мясцовых жыхароў амаль не ўжываецца. Тут, на ўсходнім Палессі, яго адпаведнікам выступае слова **хвоя**, а лес, дзе растуць малыя дрэвы хвой, завецца хвойнік або хойнік [2, к. № 138].

У агульным у вытку лексема **хвоя** мае некалькі значэнняў: 1) вечназялёнае дрэва сямейства хвёвых з высокім прамым ствалом і доўгай ігліцай; сасна; 2) абл. ігліца; 3) галчак хвойнага дрэва (хваёвы лес, сасняк) [4, V, с. 191]. Зараз цяжка адзначна сказаць, якое з прыведзеных значэнняў легла ў аснову айконіма. Намі адзначана 15 айконімаў з гэтай асновай: *Зялёная Хвоя (Ветк.), Падхваёва (Жлоб.), Хававіца (Сл.), Хаваенск (Жытк. – 2), Хаваенічына (Чэrv.), Хаваецкаўшчына (Смарг.), Хававата (Бар.), Хавацаўка (Кам.), Хвоева (Нясв.), Хвойка (Жытк.), Хвойна (Бялін., Маг.), Хвойнае (Хойн.), Хвойная Паляна (Хойн.), Хвойна (Петр.), Хойна (Пін.).* Найбольш пашыраны названыя айконімы ў Мінскай, Гомельскай і Брэсцкай абласцях. У Віцебскай вобласці, наадварот, найменні, суадносныя з лексемай **хвоя**, не адзначаны.

Даволі шырока ў беларускай айканіміі прадстаўлены назвы, суадносныя з асновай наймення **альха**: *Алешына (Паст.), Альхавец (Лаг., Гарад., Гор.), Альхавік (Лёзн.), Альхова (Ваўк.), Альховае (Добр.), Альховая (Лельч., Расон. да 1967), Альховікі (Глыб., Шум. да 1939), Альхоўка (Арш., Астр., Брасл., Бярэз., Віл., Гом., Глыб., Гор., Доки. да 1970, Кліч., Кобр., Кругл. да 1961, Кругл. да 1980, Лаг. – 2, Лід., Люб., Мядз., Навагр., Нясв., Пух. да 1968, Уздз., Чав., Шум. да 1939), Альхоўцы (Брасл., Лях., Шарк.), Альшанец (Бярэз.), Альшаніца (Івац.), Альшанка (Брасл. да 1971, Віл. да 1975, Пін., Стаўбц., Шум. да 1966), Альшаны (Кар., Пруж., Стол., Уш.), Альшынева (Паст.), Альшоў I (Хоц.), Альшоў II (Хоц.), Альшымава (Ваўк.), Альшына (Ашм.), Альшынка (Віл.), Альшыца (Астр., Бяроз., Мін., Мядз.), Альшыўскія (Паст.), Альшыўцы (Віл.), Вольшына (Віл.), Вялікая Альшаніца (Салігор.), Вялікая Альшанка (Гродз., Чашн.), Гальшаны (Ашм.), Зальхаўе (Доки., Шум.), Заольша I (Лёзн.), Заольша II (Лёзн.), Заольша III (Лёзн.), Малая Альшаніца (Салігор.), Малая Альшанка (Гродз., Чашн. да 1971), Новая Алешня (Раг.), Ольшчына (Глыб.), Падальхоўка (Лід., Міёр.), Падальхніўкі (Паст.), Рудня-Альхоўка (Б.-Каш.), Старая Алешня (Раг.).* Усяго занатавана 38 айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 82 населеных пунктаў. Пералічаныя назвы шырока прадстаўлены на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Этымологі збліжаюць праславянскія формы **jělъxa* і **oľъxa* з сярэдневерхняемецкім ёо 'жоўты, рыжаваты' [5, III, с. 137].

У этымалагічным плане значную цікавасць уяўляе айконім *Рудня-Альхоўка*. Паходжанне другой часткі гэтай састаўной назвы даволі празрыстае. Як зазначае В. А. Жучкевіч, першая частка назвы *рудня* – вытворнага паходжання: *рудня*, *рудніца* – у мінулым невялікае прадпрыемства, якое выплаўляла жалеза з руды [1, с. 328]. Аднак не выключана таксама, што першая частка – гэта характарыстыка другой з боку колеру.

Сярод пералічаных вышэй айконімаў вылучаецца назва *Гальшаны*, якую мае вёска Ашмянскага раёна, вядомая яшчэ з XIII ст.; у 1640 г. – Альшаны, што дае магчымасць лічыць пачатковы г пратэтычным (параўн. Анна – Ганна, арабіна – гарабіна і інш.). У аснове наймення, верагодна, назва дрэва альха. Акрамя таго, шырока вядомы род князёў Гальшанскіх, хоць ёсць і прозвішча Альшанскі. Абодва антрапонімы ўтвораныя хутчэй за ўсё ад тапонімаў Гальшаны, Альшаны [1, с. 76].

ЛІТАРАТУРА

1. Жучкевич, В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В. А. Жучкевич. – Минск : Изд-во БГУ, 1974. – 447 с.
1. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1993–1998. – Т. 1 : Раслінны і жывельны свет. – 1993. – 160 с.
2. Moszynski, K. Kultura ludowa siołian. T. I : Kultura materialna / K. Moszynski. – Warszawa : Ks. Neika i Wiedza, 1967. – 748 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. ; пад агульнай рэд. К. К. Абрамовіча – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1977–1984. – 5 т.
4. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1964–1973. – 4 т.

Развадовская Г. А. (Мінск, Беларусь)

ДУХОВНАЯ ЛИРИКА ИЕРОМОНАХА РОМАНА ТРАДИЦИЯ И НОВАТОРСТВО

Рубеж XX–XXI века связан с идеями мультикультурализма и глобализации, породившими ряд негативных тенденций, в частности отход от национальных культурных традиций и попытку переосмысления исторического опыта, моральных и религиозных аксиом, что не может не вызывать опасения. Одним из источников сохранения национальной идентичности, на наш взгляд, остается религия и духовная литература.

Как известно, русская церковная литература, возникшая практически сразу после принятия христианства Русью, вплоть до XVII в. определяла пути развития общества, культуры и искусства. Неудивительно, что религиозная тематика оказалась присуща не только церковной, но светской литературе.

Духовные стихи – не только стихотворения-песни на христианские темы и сюжеты – давно стали неотъемлемой частью русской культуры. Первые записи духовных стихов, псалм, поэже кантов, датируются XV в., но наибольшую популярность они приобрели в XVII–XVIII вв., поскольку несли глубокое назидательное начало. Особенно широкое распространение духовные стихи получили среди старообрядцев и сектантов (молокан, духоборов, хлыстов и др.), хотя эти стихи были распространены и в среде конфессионально традиционной – у православных и католиков. Тематический диапазон духовных стихов того времени чрезвычайно широк: обработки ветхозаветных и новозаветных сюжетов, житийные легенды, эсхатологические и «покаянные» стихи.

В XX в. ситуация изменилась: духовные стихи не исчезли как жанр, но «ушли в подполье», а их собирание и исследование серьезно затруднилось, что связано с Октябрьской революцией и наступившей эпохой воинствующего атеизма. Лишь на исходе XX века, в середине 90-х гг. духовные стихи обрели второе рождение как в среде ученых (С. Е. Никитина), так и авторов (сб. «Благословен идущий к Богу», «Отзвуки небес» и др.).